

Gyulay Lajos naplókönyvei

Döbrentei Gábor 1807. november 5-én, Kazinczy Ferenc közvetítésével került Erdélybe a gróf Gyulay családhoz nevelőnek.¹ Kazinczyt régi kapcsolat fűzte a család női tagjához, a felvidéki származású Kácsándy Zsuzsannához: leveleiben Susána, Susie néven ifjúkori szerelmeként, „hűtlenkedő, szeszélyes szeretőként” emlegette őt. Fennmaradt egy 1789. decemberi keltezésű árnyképe is, melyen Radvánszky Terézével együtt örökíti meg Susie arcvonásait.² Susie testvéréről, Kohányi Kácsándy Teréziáról, a későbbi Rhédey grófnéről is tudjuk, hogy érzelmes szálak kötötték Kazinczyhoz.³

Kácsándy Zsuzsanna 1790-ben ment férjhez gróf Gyulay Ferenchez, ám kapcsolata Kazinczyval nem szűnt meg: holtáig, 1826-ig baráti szálak fűzték őket egymáshoz. Amikor Kazinczy 1816-ban erdélyi körútra indult, egyik célja éppen Gyulaynénak és gyermekeinek meglátogatása volt. Az *Erdélyi levelek* című (soha be nem fejezett) művének és magánleveleinek stílusa, szóhasználatában azonban helyenként félreérthető, s nem kizárt, hogy a találkozás által felélesztett emlékek közé valóban vegyült valami a régi vonzalomból. Nem véletlen talán, hogy Szauder Józsefnek a lélektani ihletésű szép tanulmányában Vergilius sora jut eszébe e szövegekről: „érezem a régi tüzet felcsapni szivemből”.⁴ A kolozsvári állami levéltárban a vegyes családi iratok között mindenesetre megtalálható Kuun Lászlóné Gyulay Konstancia kései, Toldy Ferencnek címzett feljegyzése, melyben az Akadémiának megküldött Kazinczy-levelek hangnemét magyarázza, és édesanyja emlékét védi az utókor félreértéseivel szemben:

---

1 Döbrentei Gábor Kazinczy Ferencnek, 1807. november 2., Andrásfalva. Kézirat: Kazinczy Ferenc és Döbrentei Gábor levelezése, MTAK kéziratára, M. Irod. Lev. 4°, 53/II. k., Régi jelzés: 199. sz.

2 Kazinczy Ferenc: *Az én életem*. Szerk. Szilágyi Ferenc. Budapest: Magvető, 1987: 250. Az eredeti kép lelőhelye: MTAK Kéziratára, M. Ir. RUI, 2-r., 2/I, 162a.

3 Az ő temetésén, 1804. április 15-én mondta el Csokonai a *Halotti verseket*. Kazinczy egykori, s a filológia mai feltételezése szerint Kácsándy Teréziát férje és szobalánya mérgezte meg. L. Borbély Szilárd: *Gyilkosság Nagyváradon? Csokonai és Rhédey gróf afférja*. Élet és Irodalom, 2005, 4. szám.

4 Szauder József: *Veteris vestigia flammae (Kazinczy szerelme)*. In Szauder József: *Az estve és Az álom. Felvilágosodás és klasszicizmus*. Budapest: Szépirodalmi, 1970: 347–432. Vergilius idézett sorát (*Aeneis* IV, 23) Lakatos István fordításából idézem (Budapest: Európa, 1962: 65). Kácsándy Zsuzsannáról I. Kiss Sámuelről és Herepei Károlytól: *Két halotti Beszéd. Az áldott emlékezetű méltóságos kohányi Katsándi 'Su'sánna Aszszony' Néhai B: E: Méltóságos gróf és cs. kir. Camerarius, Maros-Némethi Gyulai Ferentz ur ő nagysága kegyes özvegyének végső érdemlett tisztületére*, Kolo'sváron. Nyomtatott a' Ref. Kollégium betűivel, 1826.

- „1) Kohányi Kácsándy Susánának szülei voltak Kácsándy László és Bárczay Kata – birtokuk Kohányon, Korman Zemplén és Abauj megyékben.
- 2) Gr. Gyulayné született 1767ben szept. 27dikén, †1826ban Junius 23dikán napkeltével – legjobb neveltetésben részesült – szive lelke művelt – a legjobb nő és anya, ki csak lehetett – görög nyelvben jartas, Anakreon kedves költője.
- 3) Férjhez mehetet 1791ben, mert első születje Karolina 1792ben született Apri-
lisban – boldog házasságban élt egész 1807nek Martius 3dikáig mikoron nap-
hunytával özvegységre jutott.
- 4) Kazinczy és Gr. Gyulayné közt szellemi szoros barátság létezett, de mátkások
együtt soha sem voltak.
- 5) Kazinczy anyámhoz irt leveleit nővérem Frimontnétól [Gyulay Karolina,
Lottij] általvevén, azokat a tisztelt titkár Urnak általadtam, többnek birtokában
nem vagyunk.
- 6) Azután hogy Anyám férjhez ment Kazinczyt nem látta egész addig, míg Er-
délben meg nem látogatta. Indiscretiot nem tesztek fel semmi esetre Tekintetes
Toldi Ur részéről – azomban arról szó sem lehet, mert egy oly angyali lélekről
minő anyám volt, a rágalom sem mondhat semmit.”⁵

Kácsándy Zsuzsanna férje, gróf Gyulay Ferenc (1765–1807), nagy híru erdélyi családhoz tartozott, elődei és rokonai közül többen hadvezérek, neves közéleti, politikai személyiségek voltak. Nagybátyja például Gyulay Sámuel (1723–1802) császári-királyi altábornagy, a napóleoni háborúkban hadvezér, a székely határőrdandár parancsnoka, 1773-ban honvéd gyalogezred tulajdonosa és Gyulafehérvár katonai parancsnoka; ennek fia, Gyulay Ignác (1763–1831) is fényes pályát futott be: császári-királyi tábornagy, 1806-tól haláláig horvát–szlávón–dalmát bán, élete vége felé az udvari haditanács elnöke volt. Gyulay Ferenc nem lépett katonai pályára, azonban ő is császári és királyi kamarási rangot szerzett. Birtokaihoz tartozott többek közt Oláh-Andrásfalva, Marosnémeti, Dédács, Lunka, Nagypacal, Tresztia. A családtagok többnyire Andrásfalván, Marosnémetiben és kolozsvári házukban tartózkodtak, és Erdély, Magyarország, illetve a Habsburg birodalom főnemeseihez fűzték őket rokoni, baráti vagy társadalmi kapcsolatok. A családfán a házastársak nevei között találjuk a Pécsy, a Bánffy, a Bethlen, a Bornemisza, a Haller, a Jósika, a Wass, a Thoroczky, a Gyulaffy neveket, de kialakult több külföldi (például itáliai) ág is. Gyulayék ismerősi, jóbaráti köréhez tartoztak továbbá olyan családok, mint a Telekiek, a Csereyek, a Wesselényiek, a Naláczyak, a Nopcsák, a Kornisok, a Barcsayak.

5 A Romániai Országos Levéltár Kolozs megyei Igazgatósága (Arhivele Naționale Direcția Județului Cluj) Fond Gyulay–Kuun, 761. Az irat hátoldalán pecsét: „Erdélyi Nemzeti Múzeum gr. Gyulay és gr. Kuun cs. levéltára”.

Gyulay Ferencnek és Kácsándy Zsuzsannának öt gyermeke született, közülük négy maradt életben: Karolina (Kazinczy Lottinak nevezte, később báró Frimontné, 1792–1862); Franciska (Fanny, később Wass Györgyné, 1799–1865); Lajos (1800–1869) és Konstancia (Constance, Stanzi, Döbrentei Gábor tréfásan Szilárdkának nevezi, később Kuun Lászlóné, 1802–1873). A családja hosszabb-rövidebb ideig Franciska és Konstancia ágán folytatódott: Franciska gyermekei voltak Wass Zsuzsanna (Minka, 1827–1910) és Ottilia (1829–1917) író, mindketten gyermektelenül hunytak el. Konstanciának szintén két gyermeke volt, a Kelet-kutató, akadémikus Kuun Géza, a marosnémeti birtok majdani örököse és a családi levéltár gondozója, valamint Irma, később Fáy Béláné.⁶

Ebbe a környezetbe került tehát a huszonkét éves Döbrentei Gábor (1785–1851), a somlószőlői lelkész fia, aki éppen wittenbergi tanulmányútjáról tért haza. Korábban a soproni Evangélikus Líceum tanulója, az ottani önképzőkör elnöke volt, s verseire, leveleiben megmutatkozó irodalmi érdeklődésére Kazinczy is felfigyelt, ezért ajánlotta őt Gyulay Ferenc halála után, 1807-ben a félárván maradt Gyulay-gyerekek nevelőjének.

Döbrentei pedagógiai munkája szorosan összefonódott irodalmi tevékenységével: a Gyulay család rokonsági és ismeretségi körének köszönhetően kerül kapcsolatba a legrangosabb erdélyi főurakkal, akiknek tiszteletét Kazinczy pártfogolta íróként és nevelőként egyaránt ki tudta vívni. Ismeretes, hogy az erdélyi főnemesi támogatások tették lehetővé számára 1814-ben az Erdélyi Múzeum megjelentetését, de nem kisebb eredménynek számított, hogy az özvegyen maradt Wesselényi Miklósné az 1810-es évek közepén azért vásárolt házat Kolozsvárott, hogy fia Gyulay Lajoshoz társulva Döbrentei tanítványává válhasson. Hírnevének növekedését jól jelzi Kazinczy egyik leírása 1816-ból, erdélyi utazásának évéből:

„Gróf Gyulay Ferenczné megszólítja, hogy szereznek neki a’ fija mellé egy nevelőt. Minden levelet a’ mit Döbrenteitől kaptam, általadám egy barátjánk-

---

6 A család történetének és Gyulay Lajos életrajzának teljes kötetet szentelnek a szerkesztők Gyulay Lajos 1848–49-es naplóinak kiadásában: *Gyulay Lajos naplói a forradalom és szabadságharc korából. 1848. március 5. – 1849. június 22.* 1. kötet. Sajtó alá rendezte V. András János, Csetri Elek, Miskolczy Ambrus, Budapest: ELTE Román Filológiai Tanszék – Központi Statisztikai Hivatal Levéltára, 2003: I:12–78. Sok adatot közöl Csetri Elek: *Gyulay Lajos élete és műve.* In Gyulay Lajos: *Napló (1820–1848).* Válogatta, bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel közléteszi Csetri Elek: Kolozsár: Kriterion, 2004: 5–53. Családtörténeti összefoglaló: S. Gyulai Richárd: *A marosnémeti és nádaskai Gyulai család.* Genealógiai Füzetek IX, 1911. Egyes adatok még: Kántor Lajos: *Czegei Gróf Wass Ottilia, az Erdélyi Múzeum Egyesület nagy jötevője.* Erdélyi Múzeum XLIII (1938); W. Kovács András–Valentiny Antal: *A Wass család czegei levéltára.* Kolozsvár, 2006: 91–92, 131, 427. (Az Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltára 3, Sorozatszerk. Jakó Zsigmond)

nak, kit a' Grófné is én is szeretek, 's erre biztam, hogy itélné meg a' levelek megolvasása után, alkalmas lesz e a' Gyulay Lajos nevelésére, 's ez a' barát-nénk a' leveleket nagyon megszerette, 's parancsolt velem, írni neki. 'S Döbr[entei] elfogadta a' hívást. – 1809. kijött meglátogatni még most is élő atyját, ki Vas vagy Szala V[árme]lyében még most is Pap. Akkor vala Széphalmon is, 's még inkább öszvecsatlódánk.

Moralisabb – tisztább és igazabb lelkü, tettetést és mesterkedést utálób, barátjaihoz hivebb embert nem lehet képzelni; dicsőséget keres a' maga tisztjeinek teljesítésében, 's lángol mind azért a' mi jó és a' mi a' Nemzetet fenntebb lépcsőre hágtathatja. Feje tiszta, mint lelke, 's Erdély vele kevélykedik, mert már egészen Erdélyinek tartja magát. Ott az elsőn, a' Gubernátoron kezdve, le az utolsó emberig minden szereti, minden ismeri [...]. Növése a' közepszerű nagyok között, nagy; hajai gesztenyések, bajusza vastag és borzas, de nincs hosszúra hagyva...”

Neves pedagógus névtelen neveltje

Amennyiben a nevelés eredményessége magán a nevelt egyénen, annak cselekedetein és életén mérhető le, úgy Döbrentei Gábor pedagógiai munkája a korabeli mércék szerint nem érte el célját. Gyulay Lajos nem vált sem közismert íróvá, sem kivételes közéleti egyéniséggé, de még biológiai (genealógiai) értelemben sem mentette át a család nevét, hiszen – Döbrenteihez hasonlóan – sohasem nősült meg. Élete, életmódja, pályája a korszak főnemességéhez viszonyítva rejtőzködőnek mondható. Döbrentei biztatására és Kazinczy ösztönzésére próbálkozott ugyan az írói pályával: álnéven tett közzé néhány írást a *Magyar Kurirban* és a *Kedveskedőben*, naplóiban is fel-felbukkannak saját szerzeményű versek, munkássága e téren azonban nem folytatódott. Miután Bécsből – ahol 1822-től az évtized végéig tartózkodott és éveket várakozott arra, hogy udvari hivatalt nyerjen – hazaköltözött, Kolozsváron bekapcsolódott a közéletbe is: 1834-ben, 1837-ben, 1846–1847-ben erdélyi ellenzéki országgyűlési követ, később Pesten a főrendiház tagja volt, ám nevéhez nem fűződnek fordulatot indukáló, emlékezetes politikai szónoklatok. Részt vett a szabadságharcban, hőstetteiről, kiváló katonai erényeiről ugyanakkor nem maradtak feljegyzések. Birtokait rendben tartotta, időnként technikai újításokat alkalmazott, de nem vált reformerré; mértékletes, józan életet élt, vagyoni helyzete soha nem került veszélybe; jótékony célokra, művelődésre rendszeresen adakozott, támogatta az Erdélyi Múzeum Egyesületet, az Akadémiát, iskolát és templomot építtetett, neve mégsem került a reformkor nagy adakozói közé. Mindenütt teljesítette a rangjához fűződő társadalmi szerepeket és elvárásokat, azon túlmenően azonban semmit sem tett azért, hogy a korszak kiválóságai között emlegessék. A rendkívüli tettek sorozatos elmaradását

Döbrentei Gábor az 1830-as években a nevelő csalódottságával kommentálja, melyen Lajos nővére, Fanny megbántódik, azonban az állítás igazságát ő sem tagadja:

„Még azt is írod, hogy Döbrentei azt mondja felőled: néked alacsony és igen szegény születésűnek kellett volna lenned, és úgy inkább vált volna belőled nevezetes ember: Döbrenteibe azt éppen nem dicsérhetem, hogy olyan könnyen hagyja fel szép jó reménységét, melyet minden jó nevelő tanítványának szép és nevezetes tulajdonságiba szokott helyezettetni; és nagyon csudálkozom rajta, hogy miért nem teszi fel inkább azt rólad, hogy amit eddig elmulattál, ezentúl annál nagyobb kedvvel és tüsszel fogsz azon törekedni, hogy minden elvesztett idődet kipótoljad, azzal a nagy igyekezettel magadat annyira tökéletesíteni, hogy hazádnak egy igen nevezetes és érdemes tagja váljék belőled; – hogy te is helyben hagyod Döbrenteinek ezen helytelen állítását, azt nagyon fájjalom...”⁷

A kudarc gondolata annak a pedagógiai célnak a fényében merülhetett fel Döbrenteiben, melyet a 19. század első két évtizedében lényegében ő kezdeményezett Magyarországon. John Locke, Rousseau és Joachim Campe nevelési elveit ő ötvözte először a hazafias erényekkel, ő fogalmazta meg a felvilágosodás kori humanitas-fogalom nemzeti fordulatát, a nemzeties embereszmény követelményeit. Tanítványát a felvilágosodás kori hagyományoknak megfelelően művelt, testi, érzelmi és szellemi téren egyaránt képzett, de a nemzeti közösségért cselekvő, *közéleti* egyéniséggé óhajtotta formálni. A főnemesség magánéletét egyébként is a nyilvános reprezentáció kötelezettsége határozta meg: műveltségét a társasági életben kellett felmutatnia, szórakozásának a társadalmi-társasági kapcsolatok ápolását kellett szolgálnia; jellemének, ismereteinek, szónoki képességeinek a megyei és országos politikai fórumokon kellett megnyilvánulnia; a házastárs családfájának, rangjának társadalmi elvárásokat kellett teljesítenie, gyermekei nevelésének a név, a birtok folytonosságát, átörökítését kellett tükröznie. A főúri magánélet – sarkítottan fogalmazva – nem állt másból, mint a nyilvánosságra való folytonos készülődésből. A 19. század első évtizedeitől azonban mindennek együttesen a hazafias érzületet, nemzeti elkötelezettséget is bizonyítania kellett. A nyilvános reprezentáció ebben az időszakban már egyre kevésbé kötődött az udvarhoz (noha a hivatali kinevezések továbbra Bécsben zajlottak), s egyre inkább a nemzeti lét különböző – művészeti, főként irodalmi és politikai – színtereire tevődött át.

Lajos azonban mintha alkatilag sem lett volna alkalmas egy ilyen szerep felvállalására. A korai családi levelezésből úgy tűnik, idegenkedett a nyil-

---

7 Gyulay Franciska Gyulay Lajosnak. Szentgotthárd, [183?] július 7. Kolozsvári Állami Levéltár, Fond Gyulai-Kuun, 328.

vános szerepléstől, s még magánéletében is zavarta az arisztokrata életmód néhány sajátossága. Különösen a legszűkebb család hiányát viselte nehezen. Döbrentei nevelési stratégiájának része volt a folytonos utazás, a neves főurakkal, tudósokkal, irodalmárokkal való kapcsolatrendszer kialakítása és gazdasági, közéleti, politikai, művelődési aktualitások megismerése. A későbbiekben, amikor Lajos Kolozsvárott tanulmányait végezte, majd Marosvásárhelyen tartózkodtak jogi gyakorlaton, ismét távol volt anyjától és testvéreitől, akik maguk is gyakran váltogatták tartózkodási helyüket, s előfordult, hogy nem tudták egymásról, ki hová utazott éppen. A szétszórt, földrajzilag olykor igencsak távol eső birtokok miatt a nemesi családok amúgy is laza kötelékekben éltek, a magánnevelésnek ez a módja azonban Lajos esetében hónapokig tartó távolléteket, ritka és rövid találkozásokat jelentett. Nincs olyan levele, melyben ne panaszkodna az elszakíttóság miatt. Bármelyiket idézhetnénk, szemléltetésképpen következzen csak két részlet:

„Már alig várom, hogy édes Anyámat láthassam, de azt gondolom, hogy meglesz az én reménységem nem sokára, mert a jövő vasárnaphoz egy hétre elindulunk.”⁸

„Ma reggel vette Döbrentei, Édes Anyám levelét, nagyon örvendek, hogy már minden nyughatatlanságon keresztül ment, jó Anyám. De jó, hogy édes Anyám engem szeret, hidje-is el, egyedül az, a' mi engem boldogít, 's kedvessé teszi, még az együtt nem létünket-is. Anyám, hiszem gondolkozik gyakran rám, de én-is igen, igen gyakran, Édes Anyámrol, 's sokszor szemére-vetem a' sorsnak: mért nem lehetünk mü mindég együtt? – De meszsze van még, a' Tél, addig nem láthatom Édes Anyámat; Január és Aprilis közt, nagyobb a köz mind November és Januar közt, még is tudom sebes szárnyakkal fog az édes idő elrepülni.”⁹

Nemcsak a legszűkebb magánélet terén zavarják Lajost a főúri életmód adottságai és hagyományai, hanem úgy tűnik, a közéleti, társasági életben is nehezen alkalmazkodik hozzájuk. A korabeli nemesi és főúri társasági kultúra anekdotizáló jellegéből adódóan számos történet maradt fenn külön vagy kevésbé külön férfiakra, melyek szóbeli hagyományozódás, naplóbejegyzés vagy irodalmi mű révén máig fennmaradtak. Gyulay Lajos naplóiban is sok bizonyítékot találunk rá, hogy az anekdota a társasági-társadalmi közegben, a sajtóban, az irodalomban az egyén jellemzésének szokásos eszközéül szolgált. Gyulay Lajost azonban leginkább a róla mesélt történetek hiánya jellemzi. A

---

8 Gyulay Lajos Kácsándy Zsuzsannának. Al-Vác, 1810. aug. 24. Kolozsvári Állami Levéltár, Fond Gyulay-Kuun, 346.

9 Gyulay Lajos Kácsándy Zsuzsannának. Kolozsvár, 1815. okt. 15. Kolozsvári Állami Levéltár, Fond Gyulay-Kuun, 346.

kortárs magándokumentumokban (naplókban, levelezésekben, memoárokban), a sajtóban és a történeti anyagban alig fordul elő a neve, külső források ritkán állnak rendelkezésre vele kapcsolatban. Naplóit olvasva sem látjuk őt saját környezetében. Közéleti tevékenységét éppen csak regisztrálja, nyilvános helyen való megjelenését, találkozásait csak kivételes esetben jelenetezi. Nem látni őt beszélni, társalogni, s nem érzékelni szavaiból az emlegetett szereplők hozzá való viszonyulását. Ezzel szemben két feljegyzés is csendes, meghúzódo természetéről szól. A *Vasárnapi Ujság* nekrológja így jellemzi őt: „Egy oly férfiú emlékezetét ujitjuk meg, ki feltűnés és zaj nélkül, csendben, de folytonosan és kitartó hűséggel” munkált a haza javára.¹⁰ Pálffy János gróf ezt írta róla: „Határozott jellemű, eszes, művelt, csendes, hallgató ember és nagyon becsületes. Idejét folytonos olvasással töltötte, több utazást téve Európa minden országába és Ázsiába.”¹¹

A rejtőzködő életmű

A nyilvános szereplésektől való menekülés, a főúri reprezentációs kööttségektől való idegenkedés, olykor az ellenük való csendes lázadás rendhagyó életet és életművet eredményezett. Talán a tanítványát bíráló Döbrentei Gábor sem tudott róla, hogy Gyulay Lajos a korszak egyik legnagyobb szabású művét alkotta meg a majd hatvan évig vezetett, csaknem száznegyven kötetes kéziratos naplójában. Döbrentei nevelői munkája – hogy korábbi állításunkat árnyaljuk – közéleti szempontból ugyan eredménytelennek bizonyult, azonban egyáltalán nem volt hatástalan. Gyulay Lajos tekintélyes magánkönyvtárat létesített,¹² folyamatosan művelődött, olvasott, utazott, minden tudományág iránt érdeklődött, a hazai és a külföldi sajtót rendszeresen figyelemmel kísérte, s majd minden előadást megnézett a bécsi „theátrumokban” és itthon, a Nemzeti Színházban. Naplói a legapróbb részletekig dokumentálják szellemi foglalatosságait, észrevételeit. Az önképzés hosszú éveit ismeretanyaga, ítéloképessége gazdagodott, és irodalmi tehetsége is kiteljesedett. Naplói nemcsak stílusukban, játékos szellemiségükben élvezetes olvas-

---

10 [-]: *Gyulay Lajos* [Nekrológ]. *Vasárnapi Ujság*, 1869. júl. 4., 365–366.

11 Idézi Miskolczi Ambrus: „Szabadság, szerelem”. *A csillagok jegyében, Gyulay Lajos és Petőfi Sándor találkozása*. Tiszatáj, 2003/12: 60. Az idézet lelőhelye: Pálffy János: *Magyarországi és erdélyi urak*. Kiadta Benkő Samu. Holmi, 1996/9: 1275.

12 Könyvtárának katalógusa a kolozsvári Egyetemi Könyvtár Kézirattárában található (MS 2893). Halála után könyvtára a kolozsvári, a székelyudvarhelyi református kollégiumba és az Erdélyi Múzeum Egyesület könyvtárába került. L. Jakó Zsigmond: *A székelyudvarhelyi Tudományos Könyvtár története*. In Jakó Zsigmond: *Írás, könyv, értelmiség, Tanulmányok Erdély történelméhez*. Bukarest: Kriterion, 1977: 219–251.

mányok, s nemcsak mennyiségükben lenyűgöző méretűek, hanem főképpen szerkezetük az, ami miatt a magyar irodalomban (is) páratlan, egyedi alkotást képeznek.

A száznegyven naplókötet egyetlen nagyívű, egymással összefüggő kompozíciót alkot, melyet Gyulay Lajos tudatosan épített, gazdagított, finomított az évek során. Felhasználta ehhez a nyomtatott művekben szokásos paratextusokat (mottó, ajánlás, címadás, oldal- és kötet számozás) éppúgy, mint a kéziratos közeg egyéni ötleteket, megoldásokat engedő lehetőségeit. Minden könyvét más-más személynek (Döbrentei Gábornak, Lottinak, Fanny-nak stb.) ajánlja, ennek megfelelően alakítja tartalmát, címét, címlapját, olykor terjedelmét vagy belső beosztását is.¹³ A könyvek egyedítéséhez felhasználja a színszimbolikát („Hamuszín könyv”), a kulturális vagy maga alkotta szimbólumokat („Oroszlány könyv”), a könyvészeti adottságokat („Tokos két könyv”), a számszimbolikát („Páros zöld könyv”). A köteteket leltári pontosságú számozással látja el („8^{dik} Folyam’ 11^{dik} kötete. Összes kötetek 129^{dike}. Birtokomban a 122^{dik}”). 1850-ben, a szabadságharc után, egy évnyi szünetet követően újraindította az „évfolyamot”, és számon tartotta a kastélyának feldúlásakor elvesztett munkáit is.¹⁴ Ugyanakkor a naplófolyam belső szerkezetén és az egyedi könyvek kompozícióba rendezésén évtizedekig dolgozott, közben folyamatosan újraolvasta, javította, bővítette anyagait. Egyes köteteket később tovább írt, egyeseket befejezetlenül hagyott és később folytatott, vagy jóval a megírás után nevezett el. Egyik 1852-es kötetében így számol be utólagos szerkesztői tevékenységről:

„1^{nro} a tarka könyv ezt kezdtem 1809^{ben} gyermekkoromban, t. i. 9 esztendő korbán és sokszori félbeszakasztások után, a tavalyi 831^{diki} esztendőben végeztem be – van ajánlva H Mester Pál Jánosnak

2° a Tokos két könyv, az egyik rózsaszín, a másik kék, első Döbrenteinek, másik Hegedűsnek ajánlva, ebben inkább könyv nélkül gyermekkoromban megtanult francia és deák erkölcsi mondások foglaltatnak, ezek is 809ⁱ datummal

3° a páros zöld könyvek két darabban, az első van ajánlva Birinek a mostani Kendeffy Ádámnak, ezt 820^{ban} írogattam és végeztem be, a másik pedig Hazámnak van

13 Az ajánlások között találunk kevésbé ismert neveket, jelenségeket, tárgyakat, cselekedeteket is: „A páros zöld könyv első kötete mely ajánlva van Birinek. Az én Birim szeret engem. Ő lesz az én feleségem...”; „Vera-icon. Puklizás-nak ajánlva. Ujj folyam 1ső kötet. 1850, Budavarában, Urakutzája, 28dik szám alatti szállásomon, Augustus 5dikén 1850”; „Katapulta. Ajánlva Heppának, Pest, nov. 11. 1850–1851, márc. 10; Uj folyam, 3. kötet”; „Bálvána. Ajánlom Gudának. 1851, márc. 11.-től Marz. 25”. Kolozsvári Állami Levéltár, Fond Gyulay-Kuun, 349, 355.

14 „Majdnem éve, hogy naplóírással felhagytam, részszerint mert valami 52 kötetre rúgó irataim feldúlattak, és máig sem tudom, kézre, vagy tűzre kerültek?” – írja az 1850-es feljegyzések első kötetében. Kolozsvári Állami Levéltár, Fond Gyulay-Kuun, 355.

ajánlva, ebben vagynak datumok 814^{tól} fogva sokszori félbeszakasztások után egészen 829^{ig}, amikor azt bevégeztem

4^a az első Bécsi könyv ez van testvéreimnek ajánlva és 822 és 23^{ban} íródott némely 831^{ben} beleírt jegyzetekkel.

5^a *Hamuszín könyv Eckerlinnek* ajánlva, a szép olasz énekesnének, ez a 824^{diki} fél-estzendőt betöltötte és júniusban már

6^a a nagy fekete könyvhez fogtam, mely az elfelejtethetlen *Bettinek* van ajánlva és 827^{ig} mind írtam rajta

7^a a kis záros könyv örökre felejtethetlen, kedves emlékü Anyámnak ajánlva, ezt kezdtem 828^{ban} Szeptemberben és 829^{ben}, Jul^{ban} vége.

8^a *Három téli holdnap könyv* vagy az *Oroszlány könyv*, mivel *Löwenberg*nének van ajánlva, kezd. Dec. 29^d 829, vége Mart. 18^d 830, kevés 831^{beli} jegyzetekkel...¹⁵

A köteteken belül is sokrétű szerkezetet hoz létre. A kompozíció alapját a naponkénti feljegyzés, vagyis a napi dátum jelenti, melyet gyakran tovább bont napszakonkénti egységekre – ebéd előtti, ebéd utáni, néha esti alfejezetekre. Azonban nem csak „lefelé” építkeznek: írói önreflexióiból az derül ki, hogy a könyv témáját, ajánlását, központi alakját, terjedelmét esetenként előre megtervezi, s ezáltal egy fejezeteket meghaladó, „felettes” szerkezetet is megalkot.

Emellett kialakít dátumtól független, inkább a terjedelemhez kötődő beosztásokat. Gyakran felezi meg a könyvet, s olyan esettel is találkozni, hogy a kötetet kétfelől, az elején és a végén egyszerre, fordított tükörrel kezdi el írni. Előre kijelöli az ún. „Tekintélyes”, „Nagyságos” és „Iránylapok”-at is (6).¹⁶ A *Tekintélyes lapok* tízesével következnek (a 11, 22, 33, 44 stb. számozásúak), a *Nagyságos* jelzésűek százasával haladnak (111, 222, 333, 444), végül 12 *Iránylapot* iktat a könyvébe, melyeknél újabb szempontot, a „coincidencia” elvét kezdi működtetni: „miként lesz az *Iránylapok* dolga? melyek bizonyos napokhoz kötvék, csakis az illető napokon jegyezhetők fel, mikor az illeték a *napi dátummal* egybetalál” (36).

Az „egybetalálás”, egybeesés fogalma ismét visszavezeti e formai tagolást a tartalmi vonatkozásokhoz: a napló egyik legfontosabb, a tartalmat is érintő kompozíciószervező elve ugyanis a számmisztikához közelítő időbeli, térbeli, dátumbeli azonosságok kiemelése, melyre Gyulay különös gondot fordít. Ez szervezi magánéletének időbeosztását, cselekvési tervét, emlékezésének működését, magánünnepének maga alkotta szertartásait. Jeles napokon például „normanapokat” tart, ilyenkor nem megy este színházba, idejét

15 A *Kistükör* című naplókötet. Kolozsvári Állami Levéltár, Fond Gyulay–Kuun, 353. Sorozatunk harmadik köteteként adjuk ki.

16 A bevezető tanulmányokban zárójelben lévő oldalszámok a jelen kiadásban közölt napló eredeti számozását követik.

elmélkedésnek szenteli, de az olyan profán, gyakran mosolyogtató szokása is ide tartozik, mint amikor a napi dátummal egybeeső számokkal látja el alsóneműit és más ruhadarabjait, vagy így osztja be a meglátogatandó örömhölgyeket. „A mai uralkodó szám a 7. 7^{dike} van ma februárnak, a 7^{dik} Iránylapnál kezdtem a mai naplászatomat, és a 7^{dik} szám van följegyezve ümegegre, melyet ma magamra vettem.” – írja a kiadásunkban olvasható kötetben (208). Február 13-án a 3-as szám dominál: „Ma reggel felkelve levettem a 3-as számú lábravalómat és felvettem a 3as számú nappali gatyámat: a 3as számok concordantiájáért jegyzem fel ezt.” (275) Az egybeesések az idő- és térbeosztáson túl esztétikai és szellemi örömet okoznak számára. „Olyan szépnek találok – írja –, hogy a hónap dátumával együtt járjon az Iránylapok száma” (244).

A kiválasztott lapokat külön címmel és grafikailag is kiemeli, a tekintélyes laptípus esetében az oldalszámot és a napi dátumot egyszer, a nagyságosnál kétszer, az iránylapoknál háromszor húzza alá. A kiemelt oldalak egyben „penzumok” is, kötelező napi feladatot jelentenek, s így fizikailag írásra kényszerítik a grófit, időben pedig ritmikusan tagolják napjait.

Ám ez a szerkezeti megoldás sem a végső szint: újabb kompozíciós játékok az, amikor párhuzamosan ír több kötetet: ugyanazokat az eseményeket írja meg különböző színű könyveiben, de más-más módon mondja el őket. Végül nemcsak növeli, bővíti a kompozíciót, hanem „kicsinyíti” is: a már említett *Kistükör* első felében például addigi darabjainak témáit, keletkezéstörténetét, egymáshoz való viszonyát foglalja össze, más füzeteiben pedig azokat a rejtett jelzéseket, szimbólumokat oldja fel, melyekkel az összetartozó egységeket egymáshoz kapcsolta.

Műfaji kérdések

Gyulay Lajos művét, elsősorban a naponkénti tagolás miatt, az utókor *naplónak* nevezi. A műfaji besorolás annyiban helyénvaló, hogy a feljegyzéseket valóban napi dátumok választják el egymástól, s gyakoriak, hangsúlyosak a napi írásra („naplászatra”) való reflexiók. A szövegen való utólagos munkálatok, az újraolvasás, az egyes kötetek évekig elhúzódó írása, a napi beosztás melletti és feletti szerkezeti elvek alkalmazása, a párhuzamos elbeszélés, a naplókönyvek szimbólumokkal történő összekapcsolása azonban ki is emeli a munkát a naplóműfaj kereteiből. A kompozíciós játékok, a többféleképpen elmondott, s ezáltal a referencialitástól eltávolított elbeszélések a szövegnek fikcionális és irodalmi jelleget kölcsönöznek. Ugyanakkor a mottók, az elhunyt családtagoknak, barátoknak szóló ajánlások és a jeles napokon a múlt megidézése kedvéért megszakított eseménybeszámolók a könyveket a memoárhoz és az önéletíráshoz közelítik, a lapokat az emlékezés, illetve meg-

emlékezés helyszínévé avatják. Ezt az átmenetiséget, határterületen való léte-
zést jelölheti Gyulay, amikor munkáit „könyveknek” nevezi („*Gr. Gyulay Lajos
maga keze és könyve*”).

A naplót a napról napra készülő bejegyzés mechanizmusa, míg a
memoárt valamely narratív (Northrop Fry-i értelemben vett) archetípus for-
málja. Természetesen a napló sem egyidejű elbeszélés, az írás pillanata eltér a
történések idejétől, így rövid időkeretek között itt is felismerhetővé válhat
hasonló mintázat. Nagyobb időintervallumot tekintve azonban a naplóban
narratív séma legfeljebb csak utólagosan, hosszabb bejegyzéssorozat ismereté-
ben fog összeállni, többnyire értelmezői tevékenység során. Saját szövegeinek
újraolvasása folyamán Gyulay Lajos is a naplók értelmezőjeként jár el, kom-
mentárjai, későbbi bejegyzései, a leírt történetek újabb és újabb felidézései
révén a naplóíróból könyvíróvá válik.

Belső időszerkezetét tekintve a memoár az írásban rögzített múltat és
legfeljebb a megírás jelen idejét tartalmazza, a napló azonban potenciálisan a
jövőt is magában foglalja. A betöltött lapok az elmúlt, lezárt időt jelentik, az
írás folyamata a jelent képezi, de az üres, még betöltetlen lapok a bekövetke-
zendő eseményeket feltételezik, ahogyan arra a műfaj újabb monográfusa, az
osztrák Arno Dusini felhívja a figyelmet.¹⁷ A napló az *üres lapok poétikájára*
épül: a még meg nem történt események számára fenntartott időre és az e
célra kijelölt írástérre. A napló tehát az elmúlt és eljövendő „nap” fogalmára
építkezik, az határozza meg sajátos architektúráját. A műfaj azonban nem
csak napokról szóló, hanem a napok keretében, ismétlődő cselekvésként
készülő elbeszélést is jelent.¹⁸ A napló sajátos építményében a „nap” egyszerre
leképződik és megképződik, az idő és az írás ritmikus tagolódása a szövegnek
sorozatjellegét ad: a naplónak nincs befejezése, csupán megszakad, amikor a
feljegyző kéz eltűnik. A memoár ezzel ellentétben egyszeri írást jelent, mely
felülkerekedik a napok sorozatán. S míg az elbeszélő itt már birtokában van
minden olyan eseménynek, melyből szövegét alkotja, a naplóíró szerzőnek
mindig ki kell várnia az eseményeknek és a feljegyzésnek az eljövendő idejét
még akkor is, ha mondandóját nem kívánja közvetlenül a megtörtént dolgok-
hoz hozzákapcsolni.

Gyulay Lajos esetében ismét kettős építkezésről beszélhetünk: feljegy-
zései az aktuális dátum eseményeihez kötődnek, s így – a műfaj szabályai
szerint – ő sem dolgozhat előre, nem írhatja meg egyik nap a másnapi oldala-

---

17 Arno Dusini: *Tagebuch. Möglichkeiten einer Gattung*. München: Wilhelm Fink, 2005. Különösen: 33–55, 83–108, 109–139. (*Edierter Text – Zu edierender Text; Der Tag; Das Buch*)

18 „von Tagen [...] in Tagen”, ahogyan Arno Dusini fogalmaz: Dusini, *i.m.*, 93. (Magyarul: „a napról [...] a napban”.)

kat. Köteteinek térszerkezetével azonban felül is emelkedik e megkötöttség, s napi „penzumot”, teljesítményt oszthat ki magára. El kell jutnia például egyik Tekintélyes laptól a másikig, s az ún. Iránylapokkal az egybeesés elve szerint, adott dátumokon kell elkészülnie. Az emlékező napokon emellett minden külső cselekvést leállít, nem megy színházba, nem látogatja meg ismerőseit, sétáját elhalasztja, olvasmányait félreteszi. Megvonja tehát önmagától a megjeleníteni szokott eseményeket, ezáltal erre az időszakra megszüneti írásának naplójellegét, hogy teljes egészében a múltnak, az emlékezésnek adja át önmagát, szövegét és a kijelölt lapokat.

Gyulay Lajos kései naplói egyébként sem eseménybeszámolók, nem a közéleti, nyilvános események dokumentálása a céljuk. Az 1867-es kiegyezésről például annyi információ sem jelenik meg nála, mint a korabeli sajtóban, pedig ott ül a Főrendiház összes tanácskozásán. A politikai kérdések helyett a legszűkebb életterének köznapi tárgyai, napi tevékenységének legapróbb részletei, az olvasmányából kiírt mondatok, s egyre inkább az emlékezés, az ebből eredő szabad asszociációs játék, a kiszabott írásfeladatra vonatkozó reflexiók töltik ki az oldalakat.

Az aktualitások lejegyzésének és az emlékezésnek az arányeltolódása különösen az utolsó két évtizedben, Döbrentei Gábor halálát, az 1851-es évet követően észlelhető a kötetekben. Fordulópontnak tűnik e tekintetben a *Kistükör* című 1852-es, a korábbi kötetek témáit, darabszámát, jellegét összegző könyve. Itt számol be arról, hogy újraolvasta addigi írásait, s feltehetőleg ez idő tájt alakul ki benne az az írói tudatosság, melynek köszönhetően nagszerkezeté formálja munkáit. Az emlékezés és az írás innentől kezdve nem csak megszokott napi tevékenység, hanem életstratégia lesz Gyulay Lajos számára, s mint ilyen, a feljegyzések központi témájává lép elő. Az írás idejében, cselekedetében és terében tudja végül feloldani az ellentétet saját nyilvánosságtól idegenkedő alkata és a főúri elvárások között. A jelen kötetben, az 1867-es naplók első darabjában fogalmazza meg: „az írás is nemességi praerogátiva” (134). A naplóforma és a kéziratot közeg ugyanakkor felmenti őt a reprezentáció kötelezettsége alól. Egy nyilvánosságorientált, hatáselvű kulturális környezetben a kézirat csupán átmeneti állapotnak számít lét és nemlét között. A napló azonban nem létezhet máshogyan, csak kézíratosan, egyedi példányban, sokszorosításra alkalmatlan hordozón – füzetben, mappában, papírlapokon, reprodukálhatatlan grafikai megoldásokkal. A kinyomtatott napló már nem azonos eredetijével: eltünteti a szöveghordozó sajátosságait, a kézirat grafikus vonásait, az írásképet, a tinta minőségét, az íróeszköz nyomait. Amikor Gyulay Lajos a gyakran lecsepegtő tintára, az így keletkezett pacákra, lecsorgásokra, „porcusokra” tesz megjegyzéseket, akkor

mondataihoz szorosan hozzátartozik a látvány, a tintakép, melynek eltűnésével a nyomtatás során a hozzá kapcsolódó szöveg is értelmét veszíti.¹⁹ A kiadás a feljegyzésből eleve csak a feljegyzettet veheti át, s így szemantikailag megváltoztatja azt.

Azonban Gyulay Lajos – paradox módon – számos esetben említi „leendő olvasóit”. Összhangban áll ezzel, hogy idős korára a család már ismeri írószenvedélyét, sőt a *Vasárnapi Ujság* nekrológja is tud róla: „Hátrahagyott sokféle felette érdekes gyűjteményei közt első helyet foglal el majdnem egy félszázadon át vezetett naplója, mely ha nem is egész terjedelmében, legalább kivonatban, úgy reméljük, napvilágot látand.”²⁰ Lajos unokahúga, Wass Zsuzsanna (Minka) három hónappal nagybátyja halála után, 1869. június 16-án arra kéri unokatestvérét, Kuun Gézát, keresse ki Pesten az utolsó naplót, és vigye el nekik, Ottiliával együtt ugyanis hetek óta a feljegyzéseket olvasgatják.²¹ Mi készíthette Lajost arra, hogy – amennyiben nem játékról, fikcióról van szó – majdani olvasóit megszólítsa, naplóját pedig hátrahagyja és kitegye a nyilvánosságra kerülés sorsának?

A lehetséges válasz ismét az arisztokrácia elvárásai, a nemesi kötelességtudat, a Döbrentei Gábor által közvetített eszmény és Lajos egyéni életútjának ellentmondásaiban keresendő. Az arisztokrácia genealógiai kötelezettségei közé tartozott a családfa, a név, a birtok átörökítése. Minthogy Lajos sohasem nősült meg, noha Döbrentei Gábor is, nővérei is folyamatosan ösztönözték erre, alapvető biológiai-genealógiai feladatával maradt adós a családnak. Időben előre, a jövő felé tehát nem hagyományozta át nevét, mely – legalábbis ezen az ágon – vele együtt kihalt. A naplókötetekben azonban, az emlékezés és az írás terében megtette ugyanezt visszafelé: a család vele együtt élő tagjainak állított emléket, s mentette át történetüket az utókornak, miközben teljesítette egykori nevelője elvárásait is: hatalmas naplófolyamával létre-

---

19 Az írásfolyamatra vonatkozó reflexiókat, az eszközökre és a technológiai váltásra tett megjegyzéseket modellszerűen vizsgálja Nietzsche-nél Christof Wingätter: „Und dabei kann immer noch etwas verloren gehen! –“. *Eine Typologie feder- und maschinenschriftlicher Störungen bei Friedrich Nietzsche*. In „*Schreibkugel ist ein Ding gleich mir: von Eisen*“. *Schreibszenen im Zeitalter der Typoskripte*. Hrsg. von Davide Giuriato, Martin Stingelin und Sandro Zanetti. München: Wilhelm Fink, 2005: 49–74. (Zur Genealogie des Schreibens, Hrsg. von Martin Stingelin, Bd. 2.) A kéziratok művek vizsgálatához több esettanulmányt tartalmaz az említett szerzők által szerkesztett másik tanulmánykötet: *Bilder der Handschrift. Die graphische Dimension der Literatur*. Hrsg. von Davide Giuriato und Stephan Kammer. Basel–Frankfurt/M: Stroemfeld Verlag, 2006. Különösen: 131–162. (Stephan Kammer: *Reflexionen der Hand, Zur Poetologie der Differenz zwischen Schreiben und Schrift*)

20 [-]: Gyulay Lajos [Nekrológ]. *Vasárnapi Ujság*. 1869. júl. 4., 365–366.

21 Wass Minka Kuun Gézának. Kiskend, 1869. június 16., Kolozsvári Állami Levéltár, Fond Gyulay–Kuun, 689.

hozta a Döbrentei által annyira hiányolt nagy művet. S végső soron így győzte le az arisztokrata család birtokviszonyokból eredő térbeli szétszórtságát: az emlékezés révén örökké közelben lévőnek jelenítve meg őket.

A sorozatról

Egy lezárt napló olvasása során a befogadó mindig többet tud, mint maga a naplóíró, hiszen a bejegyző személy nem ismeri a jövőndőjét, míg a kései olvasó – esetleg más forrásokból tájékozódva – birtokában van a teljes élettörténetnek. E többlettudás értelmezést befolyásoló szerepéről gondolkodva: vajon kell-e, s mennyire kell többet tudnunk egy adott napról, mint maga a bejegyző? Válasz feltehetően csak olvasási stratégiákhoz köthetően adható: attól függ, hogy forrásnak vagy elbeszélésnek tekintjük-e az adott szöveget. Forrás esetén külső dokumentumokra van szükségünk, melyek segítségével referenciális szempontból ellenőrizhetővé válik az anyag. Gyulay Lajos esetében az ellenőrzés jó eséllyel végezhető el: a kolozsvári Állami Levéltárban a Gyulay-Kuun és a Wass Ottilia fond gazdag levelezést tartalmaz, megtalálható itt a legszűkebb Gyulay család szinte teljes levélváltása. Lajos rendezte őket kötetekbe a nővérek halála után, Kuun Géza pedig előbb a marosnémeti levéltárban, majd az Erdélyi Múzeum Egyletben őrizte meg az anyagot. A naplószövegeket összevetve a levelekkel, az eltérő dokumentumtípusok nem cáfolják, nem is hiteltelenítik egymást, de ugyanazon eseménynek más-más szempontú, a levelekben minden esetben gazdagabb, részletesebb, pontosabb elbeszélését tartalmazzák. Azonos módon mutatja viszont mindkét dokumentumtípus Lajosnak a nyilvánosságot és a közszereplést kerülő alkatát, ami azt jelenti, nem a naplóban felvett szerepről van szó.

Történeti forrásként való használatra tehát a Gyulay-könyvek leginkább a levelekkel együtt alkalmasak. Önmagukban a kötetek – mint azt a későbbi méltatók közül többen kiemelik – közéleti, történeti anyagban szegényesek, s talán nem is mindig hitelesek, hiszen a gróf saját társadalmi rétegének szóbeli kultúrájából, családi, baráti, társasági történeteiből, olykor a sajtóból meríti anyagát. Érthető tehát a forráskutatók álláspontja, akik az emlékezés gyakran ismétlődő szövegrészletei és a kétes hitelű adatok miatt elsősorban válogatást javasolnak a száznegyven kötetből. Murádin Jenő legutóbb például a naplókkel évtizedeken át foglalkozó Csetri Elek nézőpontját is tükrözve írja:

„Gyulay Lajos naplófolyama egészében nem adható ki. Ezernyi érdektelen része miatt erre alkalmatlan. Ám ugyanannyi érdekes részlete miatt mindenképp megérne egy sűrített, összevont kiadást. Az a történelmi tabló, melyet Gyulay fölvázol, benne számtalan művelődéstörténeti eseménnyel, a kortársakról rajzolt megelevenítő portrékkal, közelebb hozza a kutatókhoz és mindnyájunk-

hoz a távolodó 19. századot. Értékeire különben Csetri Elek professzor már akkor figyelmeztetett – jó negyven éve –, amikor néhány államvizsgáló diákjának (köztük nekem is) a kolozsvári Egyetemi Könyvtárban a napló köteteit megmutatta.”²²

A naplófolyamnak a múlt század vége óta ez az olvasata dominál.²³ A Szegedi Egyetem Klasszikus Magyar Irodalom Tanszékén, a doktori órák keretein belül elvégzett kísérlet alapján azonban úgy tűnik, lehetséges olyan olvasat, amely nem forrásként, hanem az írásfolyamat, a kevert műfajúság, a sokrétű kompozíció, az esetleges fikcionalitás figyelembevételével, elsősorban szöveggént közelít a műhöz. Az ismétlődések, a „hiteltelenségek”, „apróságok” ebben az esetben nem a hivatásos, történeti kutatást zavaró ballasztként, hanem a főúri reprezentációt sajátos módon teljesítő gróf kéziratos művének lényegi sajátosságaként jelennek meg. S nem utolsó sorban láthatóvá válik ily módon az ötletesség, leleményesség, játékosság is, melynek révén a korabeli közélet, politika, történelem és a későbbi történeti kutatás felől láthatatlan főúr maga szellemi magánszférájában alakot ölt. Ha pedig a referenciális olvasatot ilyen keretek között óhajtjuk érvényesíteni, akkor a naplófolyam a modern kultúratudományok valamennyi területéhez (oral history, emlékezetkutatás, mediális kutatás, társadalmi és biológiai nemek, topográfia stb.) bőséges anyagot nyújt.

A naplók sajtó alá rendezését OTKA-támogatással végzi a szegedi Klasszikus Magyar Irodalom Tanszék oktatóiból, doktoranduszaiból, hallgatóiból álló Irodalomtudományi Munkacsoport. Azt vállaltuk, hogy évente négy kötetet teszünk közzé a Gyulay-könyvekből a hozzájuk kapcsolódó levelekkel együtt, papírnyomású és digitális változatban. A munka során merült fel a javaslat, hogy a papír-, a fotó- és a hálózati kritikai kiadás más-más olvasatot és kutatási lehetőséget nyújtson s együttesen, egymást támogatva alkossanak szerves egészet. A papírkiadást ezért a részben modernizált átiratú, jegyzetekkel, grafikai elemekkel kevésbé terhelt, folyamatos olvasást biztosító

---

22 Murádin Jenő: *A naplóíró Gyulay Lajos*. Erdélyi Múzeum, 2004/3–4: 166.

23 Gróf Bethlen Jánossal („Vén János”, 1792–1851) kapcsolatban például Dr. Lukinich Imre (*A bethleni gróf Bethlen család története*. Budapest: Athenaeum, é. n. [1927]: 474–480.) hosszasan, forrásként idéz Gyulay Lajos 1867-es és korábbi naplóköteteiből. A jelzett elv eredményezte, hogy a terjedelmes életműből többnyire csak válogatások jelentek meg. Kuun Géza 1874-ben tett közzé részleteket: *Gróf Gyulay Lajos naplótöredékeiből (1815–1834)*, Kiadta Gróf Kuun Géza, Budapest, Athenaeum, 1874. A kötetek részben a marosnémeti kastélyból, részben pedig Wass Ottiliától kerültek hozzá. A pesti Tigris szállóban lévő iratokat Gyulay Lajos ugyanis unokahúgára hagyományozta, l. végrendeletét a Kolozsvári Állami Levéltárban (Fond Wass Ottilia, 22.). Az utóbbi években jelent meg Csetri Elek sajtó alá rendezésében válogatás az 1820–1848 között időszak kötetéből. Teljes egészében egyedül az 1848-as kötetek olvashatók: *Gyulay Lajos naplói a forradalom...*, i.m.

szöveg számára jelöltük ki, míg a hálózati kritikai kiadás a textológia szakmai követelményeinek megfelelő, betűhív átiratú, jegyzetelt változatot tartalmazza. Az utóbbihoz csatoljuk a kolozsvári Gyulay–Kuun fond levelezésanyagát fotózott és textológiailag feldolgozott formában, de számos más háttéranyagot is mellékelünk hozzá.²⁴ A papírkidást füzetekben tesszük közzé, mert a kéziratos könyveket nem sorrendben óhajtjuk feldolgozni. Sorozatindításként az 1867-es kötetekre esett a választásunk.

Hász-Fehér Katalin

---

24 A honlap a <http://www.gyulaynaplok.hu> címen érhető el.